

УДК 343.98: 343.359.2

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2023.19.21>

Довбаш Р. С.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ*

СПОСОБИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ГРОШОВИХ КОШТІВ, ОДЕРЖАНИХ ВНАСЛІДОК УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Постановка проблеми. З моменту створення держави, періоду її становлення та розвитку актуальною є проблема, пов'язана з наповненням державного та місцевих бюджетів шляхом своєчасної сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів юридичними та фізичними особами. Водночас, нестабільність макроекономічної ситуації в Україні, періодичні кризові стани в економіці сприяють формуванню та розвитку в національній економіці міцного тіньового сектору. Глобального масштабу наразі набула його фіктивна складова, яка полягає у виведенні суттєвих фінансових коштів з легального економічного сектору протиправним шляхом, перерозподілом мільярдних прибутків на користь окремих суб'єктів підприємницької діяльності й відтоку капіталу за кордон. Це все сприяє підвищенню загрози економічній безпеці держави, посиленню вже існуючої соціально-економічної кризи. Такі кризові стани не минули й сферу оподаткування.

Податки, збори (обов'язкові платежі) є найважливішим інструментом держави, що гарантує існування соціуму, відповідно від ефективності законодавчих та нормативних актів, які забезпечують правову регламентацію використання цього інструменту, залежить подальший розвиток економіки України. Проблема легалізації (відмивання) грошових коштів, одержаних внаслідок ухилення від сплати податків, набула особливої значущості для України протягом останнього десятиліття, оскільки пов'язана з вчиненням різних за тяжкістю та наслідками злочинів, з наяв-

ністю офшорних зон, з витонченими схемами ухилення, що руйнівним чином впливає як на розвиток національної економіки, так і на реалізацію глобальних міжнародних програм.

Масштаби легалізованого (відмитого) капіталу нині є настільки значними, що йдеться про загрозу для стабільності всієї міжнародної фінансової системи. Так, за даними Офісу Генерального прокурора України, за 2014 р. досудове розслідування щодо легалізації (відмивання) майна проводилося у 296 провадженнях і лише 14 обвинувальних актів направлено до суду, за 2016 р. – 159 (24); 2017 р. – 243 (42); 2018 р. – 242 (54); 2019 р. – 283 (68); 2020 р. – 348 (73); 2021 р. – 395 (67) (+ 23% порівняно з 2014 р.). Також, в аналізованій період співробітники Державної фіскальної служби України припинили протиправну діяльність 297 конвертаційних центрів, які проконвертували 81,9 млрд грн, а збитки від їхньої діяльності становили понад 14,7 млрд грн. [1]. Утім, цей вид кримінальної протиправної діяльності характеризується різноманітністю способів його вчинення, що обумовлює значну частку латентності й труднощі у виявленні та розслідуванні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аспектам розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, присвячено дослідження таких науковців: В. В. Білоуса, А. Ф. Волобуєва, О. В. Воробей, В. А. Журавля, О. С. Задорожного, В. П. Корж, О. Є. Користіна, В. В. Лисенка, В. А. Некрасова, О. О. Суха-

чова, С. О. Торопчина, О. В. Халіна, С. С. Чернявського, Л. М. Чуніхіної та ін.

Вагомий внесок таких учених у розроблення предмету статті є безперечним, однак аналіз вітчизняної криміналістичної та кримінальної процесуальної теорії й практики показує, що в умовах сьогодення вельми актуальним залишається з'ясування способів легалізації (відмивання) грошових коштів, одержаних внаслідок ухилення від сплати податків.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний процесуальний аспект способу визначається завданнями щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, установлення обставин, що входять до предмета доказування (ст. 91 КПК України) [2]. Більшість способів засновано на використанні «пробілів», прорахунків і суперечностей як податкового, так й інших видів законодавства, складнощів обліку й контролю за надходженням податкових платежів. У криміналістичній літературі описано понад п'ятдесят способів учинення податкових злочинів. Проте вони недостатньо систематизовані за видами податків, суб'єктами оподаткування та іншими важливими підставами.

О. С. Задорожний на основі аналізу слідчої і судової практики пропонує розгорнуту класифікацію способів учинення податкових злочинів з урахуванням особливостей механізму злочинної діяльності, яку можна розглядати як напрям формування методик їх розслідування [3, с. 24–46].

Способи вчинення податкових злочинів мають деякі спільні ознаки, важливі у криміналістичному аспекті:

– по-перше, вони зумовлені чинним законодавством, що регулює механізм і порядок сплати податків (зміна порядку й умов сплати певного податку відразу ж впливає на обрання способу вчинення злочинів у даній сфері);

– по-друге, способи вчинення податкових злочинів пов'язані з підзаконними актами, що регулюють порядок обліку економічних показників, правила ведення господарських

операцій, обігу товарно-матеріальних цінностей тощо;

– по-третє, в основі способів учинення податкових злочинів є економічна сутність, властива тому чи іншому виду податку [4, с. 156–157; 5, с. 79].

З урахуванням зазначених ознак, науковці виділяють кілька груп податків, які визначають спосіб злочинних дій: податки «у межах» собівартості (способи зниження собівартості); податки «поза» собівартістю (способи зниження різниці, що підлягає сплаті до бюджету); податки «понад» собівартості (способи зменшення податкової ставки чи бази оподаткування) [6; 7].

Кримінальна активність у сфері господарювання на перехідному етапі до ринкових відносин позначилась динамікою виникнення нових способів учинення злочинів, які постійно модернізуються злочинцями з урахуванням змін у соціально-економічній сфері. Результати вивчення літературних джерел та слідчої практики свідчать про утворення нового явища в механізмі вчинення економічних злочинів – економічного шахрайства [8; 9].

За своєю природою фінансові схеми, які використовуються для ухилення від сплати податків, пов'язані із сучасними технологіями економічного шахрайства, оскільки є формою злочинного бізнесу під прикриттям різноманітних інститутів ринкової інфраструктури (створення фіктивних підприємств, проведення господарських операцій, використання офіційного документообігу тощо).

Легальний статус у ринковому середовищі дозволяє злочинцям використовувати формальний збіг підготовчої стадії шахрайства із законною економічною діяльністю для маскування злочину під господарські відносини, що значно ускладнює виявлення його ознак правоохоронними органами.

Практика свідчить, що на етапі підготовки до ухилення від сплати податків злочинці створюють фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності або здійснюють придбання вже зареєстрованих фірм. Засновниками таких

підприємницьких структур, як правило, є підставні особи (студенти, пенсіонери, інваліди), які прямо не причетні до фактичної діяльності. З метою імітації здійснення господарських операцій створюється документальний ланцюг руху товарів мережею фіктивних підприємств (оформлюються договори поставки, рахунки фактури, накладні, акти приймання–передачі товарів, різні документи бухгалтерського обліку) [6, с. 57–73]. Нерідко у злочинному механізмі беруть участь банківські установи.

Найбільшого розповсюдження набули механізми ухилення від сплати податків, пов'язані із проведенням сумнівних експортних операцій [10]. Змістом злочинних дій у таких випадках можуть бути: фіктивний експорт; використання давальницької сировини; експорт продукції з подальшим контрабандним поверненням її на митну територію України; оформлення раніше експортованого товару як повернутого на територію України за рекламациями; вивезення за межі митного кордону України порожньої тари (води замість спирту); завищення даних у первинних документах (у вантажній митній декларації, накладній, сертифікаті відповідності тощо) [6, с. 290–291].

На нашу думку, спосіб легалізації – це комплекс заходів, які спрямовані на підготовку і проведення легалізації (відмивання) доходів, а також дій щодо приховування, маскуванню її наслідків та безпосереднє використання «відмитих» доходів у легальній економіці. Виявлення схем «відмивання» доходів, одержаних злочинним шляхом з боку правоохоронних органів, заставляє злочинців постійно вдосконалювати існуючі способи легалізації, як наслідок вони нерідко мають завуальований характер, що дає підстави говорити не про конкретний спосіб, а про певну систему цілеспрямованих дій.

У науковій літературі стадії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, іноді називають фазами, формами чи етапами, однак всі перелічені терміни

використовуються для позначення операцій з «відмивання» «брудного» майна, що мають на меті – надати вигляд законно одержаного доходу, «тіньовим» капіталам. Стадії легалізації є нічим іншим як спосіб вчинення злочину. Технологічні схеми «відмивання» злочинних доходів включають у себе три послідовні стадії: розміщення, відокремлення, інтеграція [11, с. 19; 12, с. 206–210].

Перша стадія розміщення – це фізичне розміщення готівки у мобільні фінансові інструменти, територіально віддалених від місць їхнього походження. На даному етапі незаконно отримані товарно-матеріальні цінності та кошти (готівкові кошти у формі ПДВ), перетворюються на ліквідні активи у формі валюти, цінних паперів, нерухомості та інші, а також фізично переміщуються від їх істинних джерел походження (часто за межі країни). Мета – надання вигляду законності введенню готівки в легальний господарський обіг [13].

До найбільш поширених методів «відмивання» доходів, які застосовуються злочинцями з використанням можливостей кредитно-фінансових установ належать: смерфінг; обмін грошей на іншу валюту (обмінні операції); використання кореспондентських відносин між банками; встановлення контролю над фінансовими установами; створення помилкового паперового сліду; переведення грошових коштів за кордон (використання «колективних» та «транзитних» рахунків); механізм гарантії позички [14, с. 114].

Останнім часом в Україні одержало широке розповсюдження створення та використання фіктивних підприємств для приховування прибутку від оподаткування та конвертації коштів. Посадові особи фінансово-кредитних і банківських установ сприяють збільшенню зловживань з фінансовими ресурсами, направляють грошові потоки на обслуговування угод через фіктивні структури, безпосередньо приймають участь у «відмиванні» «брудних» грошей, пересиланні цінностей за кордон і, як наслідок, своїми діями створюю-

ють умови нестабільності в економіці держави [15, с. 26].

Друга стадія легалізації – відокремлення, коли відбувається трансформація злочинно набутих доходів в різноманітні активи та їх подальше дроблення з метою маскування реальних джерел походження капіталів. На практиці стадії «відмивання» накладаються одна на одну. Тому способи розміщення кримінальних доходів аналогічні тим, що використовуються й для їх розміщення. У випадку, якщо розміщення великих сум пройшло непомітно, викриття подальших дій з «відмивання» коштів значно ускладнюється.

Ця стадія може включати такі операції, як переказ депонованої готівки та її переведення в інші фінансові інструменти (цінні папери, дорожні чеки тощо), поштові перекази, електронні платежі через Інтернет, інвестиції в нерухомість та легальний бізнес (особливо в сферу туризму та відпочинку), перепродаж товарів високої цінності та фінансових інструментів.

Використання зазначених методів істотно спрощується з огляду на існування в ряді зарубіжних країн банків (офшорні зони), які не зацікавлені надавати правоохоронним органам інформацію про своїх клієнтів. В цих країнах дозволено не реагувати на запити про стан рахунків своїх клієнтів, за виключенням наявності звинувачення у «відмиванні». Передусім це стосується офшорного бізнесу, який на сьогодні вважається одним із найбільш прибуткових. Так, типовим інструментом, який використовується при розширенні, є підставні компанії, зареєстровані в офшорних зонах. Фінансові операції з ознаками «відмивання», виявити вкрай складно завдяки використанню численних договорів прикриття та гранично малого строку діяльності підставних фірм [11, с. 20].

На цій стадії «відмивання» грошових коштів, одним із поширених способів приховування є так звані «розрив ланцюгу», який характеризується переведенням коштів за допомогою рахунків фіктивних фірм, через

декілька країн. Згодом кошти «конвертуються» за допомогою використання цінних паперів на пред'явника.

Остання стадія легалізації є інтеграція. Це надання законного вигляду злочинно здобутим коштам. На цій стадії грошові кошти, отримують легальне джерело походження та інвестуються в офіційну економіку, щоб у правоохоронних органів не виникло підозр стосовно законності їх походження.

Діяльність з легалізації «брудних» коштів на практиці не обов'язково включає всі перераховані стадії, а може завершитися на першому або другому етапі. Часто зв'язок між стадіями настільки тісний, що розмежувати їх неможливо.

На відміну від більшості розвинених країн, в Україні при легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, злочинці віддають перевагу зберіганню їх в найбільш ліквідній формі. В більшості схем «відмивання», з метою уникнення капітальних втрат в процесі легалізації, використовуються механізми переведення грошей з безготівкової в готівкову форму. Такі механізми діють поза законом та часто супроводжуються ухиленням від сплати податків. Головним чином, такі операції проходять через банківські установи.

Як зазначає П. П. Андреев, головна проблема у боротьбі з легалізацією «брудних» коштів полягає в тому, що злочинці постійно удосконалюють методи їх «відмивання» та винаходять нові схеми перетворення злочинних грошей у легальні доходи. Володіючи значними фінансовими ресурсами та враховуючи чималий рівень корумпованості в державі, вони завжди намагаються йти на крок уперед від контролюючих та правоохоронних органів у розвитку своїх протиправних ідей і технологій [16, с. 71].

Серед характерних способів відмивання коштів назвемо такі:

а) використання механізму «скруток» та «зустрічних потоків». В таких схемах ухилення від сплати податків здійснюється через так звані «скрутки», а до створення можливості розрахунків з таким «мережевим

маркетингом відповідних послуг» залучені торговці тютюновими, алкогольними виробами та підприємства оптово-роздрібною торгівлі, які «продають» необліковану готівку. Так званий «продаж» необлікованої готівки здійснюється поза банківською системою, що значно ускладнює її виявлення. Практичний досвід показує, що активність таких мереж висока, як правило кількість та склад учасників постійно змінюється та діяльність окремих з них не тривала в часі (від декількох тижнів до декількох місяців), після чого реєструються нові компанії та запускаються нові учасники мережі. Бенефіціарними власниками учасників мережі часто є асоціальні особи, особи, які здійснюють за винагороду реєстрацію суб'єкта господарювання на себе або підставні особи [17, с. 30].

б) незаконна конвертація грошових коштів з використанням фіктивних підприємств та в) фінансові операції із переказу коштів за кордон («офшорні зони»);

Конвертаційний центр – це спеціалізоване організоване злочинне угруповання, метою діяльності якого є надання послуг щодо незаконної конвертації коштів (перетворення грошей з безготівкового стану в готівку та у зворотному напрямі) шляхом використання мережі фіктивних фірм, імітації фінансово-господарських відносин, фальсифікації облікових і звітних документів [18].

в) відмивання коштів через здійснення фінансових операцій з цінними паперами. При розслідуванні схем відмивання коштів з використанням цінних паперів виникають проблеми, пов'язані із значною кількістю фінансових операцій та високою ймовірністю «змішування» брудних і легальних активів. Така проблема потребує використання спеціальних методів розслідування.

г) проведення фіктивних експортних операцій. Суть схеми полягає в тому, що реальний суб'єкт підприємництва оформляє безтоварне надходження товарно-матеріальних цінностей або товарів непридатних для використання, від так званих «транзитних» або

«фіктивних» підприємств, збільшуючи тим самим свій податковий кредит на суму, яка дорівнює 20 % від ціни придбання. В подальшому, отриманий товар тільки по документах, тобто без фактичного проведення експортної операції, експортується за кордон на адресу вигаданого чи створеного спеціально для проведення даної операції підприємства-нерезидента. Документи, які підтверджують проведення експортної операції підроблюються. За результатами проведення даної операції підприємство-експортер мінімізує власні податкові зобов'язання або претендує на відшкодування ПДВ з бюджету [19, с. 88].

д) придбання товарно-матеріальних цінностей у «транзитних» і «фіктивних» підприємств за значно завищеними цінами з наступним їх експортом за кордон.

Підприємство-експортер неофіційно, за готівку, придбає від постачальників різноманітні товари, навіть такі, що не придатні до використання. Надалі, за допомогою «фіктивних» та «транзитних» підприємств, експортер оформляє придбання вказаних товарів за цінами, які в десятки, а то й в сотні разів перевищують їх фактичну вартість. Отримані за завищеними цінами матеріальні цінності реалізуються на адресу фірм-нерезидентів створених, як правило, в офшорних зонах посадовими або «пов'язаними» з експортером особами. Однією з характерних ознак проведення подібних операцій є використання в якості товарно-матеріальних цінностей товарів, ціна на які може коригуватися в сторону збільшення без ризику вийти за встановлений ціновий коридор (різне устаткування, інтелектуальна власність, обладнання лабораторій тощо). Таким чином, підприємство-експортер мінімізує власні податкові зобов'язання або ж ухиляється від сплати податків в розмірі, що дорівнює 1/6 частини від придбаних та в подальшому експортованих товарів [20].

є) проведення експорту товарно-матеріальних цінностей за штучно завищеними цінами з використанням в ланцюгу офіційного виробника.

Зазначений механізм в порівнянні з попередніми є більш складним в організації роботи по його виявленню та документуванню. Із таких схем виключені «фіктивні» підприємства, а застосовуються лише так звані «транзитні» суб'єкти підприємницької діяльності, на яких завищується вартість продукції. У той же час, «фіктивні» суб'єкти підприємницької діяльності, на які перекладаються податкові зобов'язання, знаходяться в паралельному ланцюгу. Суть механізму полягає у наступному – продукція, яка придбана у підприємств-виробників за звичайною заводською ціною, експортується за ціною, що значно перевищує первісну вартість. В результаті необґрунтовано збільшується розмір ПДВ, який заявляється до відшкодування при подальшому експорті товару. Штучне завищення ціни проводиться «транзитним» підприємством, що задіяне у схемі. Сформовані у «транзитного» підприємства податкові зобов'язання компенсуються за рахунок проведення інших завідомо збиткових операцій, до яких залучаються «фіктивні» підприємства. Експорт вищевказаної продукції здійснюється в адресу «пов'язаного» офшорного підприємства. При цьому, однією з характерних рис зазначеної схеми є те, що в подальшому товар відвантажується іншому нерезиденту, але вже по реальній його вартості і знову експортується в Україну для повторного використання в схемах безпідставного формування податкового кредиту з ПДВ.

е) використання підконтрольних фірм-нерезидентів.

Один із розповсюджених механізмів – надання документів стосовно здійснення зовнішньоекономічної діяльності з відображенням у них «фіктивних» даних. Мають місце непоодинокі випадки оформлення суб'єктами підприємницької діяльності вантажно-митних декларацій, де в графі «країна призначення» замість фактичної країни призначення вказу-

ються країни в яких Україні можна застосовувати «нульову» ставку ПДВ, отримати відшкодування ПДВ по вказаній експортній операції.

Переважна більшість «відмивання» кримінальних доходів вчиняється з використанням компаній-нерезидентів, як правило, зареєстрованих в офшорних юрисдикціях. Рахунки іноземних фірм (і навіть банківських установ) використовуються у різноманітних схемах для проведення масштабних трансакцій, результатом яких є виведення неоподаткованих капіталів за кордон, приховування позитивного фінансового результату від здійснення експортних операцій.

Висновки. Основними способами легалізації (відмивання) грошових коштів, одержаних внаслідок ухилення від сплати податків є: а) використання механізму «скруток» та «зустрічних потоків» за допомогою реально діючих оптових торговців тютюновими, алкогольними виробами, та підприємств оптово-роздрібною торгівлі з прихованим обготівковуванням через проведення «зустрічних потоків»; б) фінансові операції із переказу коштів за кордон («офшорні зони»); в) незаконна конвертація грошових коштів з використанням фіктивних підприємств (етапи конвертації – незаконні доходи розміщують у певні фінансові інструменти; здійснюють їх від'єднання від джерел походження шляхом використання різних схем фінансових операцій, спрямованих на маскування сліду цих доходів; надають вигляду законності злочинно одержаним доходам); г) відмивання коштів через здійснення фінансових операцій з цінними паперами; д) придбання товарно-матеріальних цінностей у «транзитних» і «фіктивних» підприємств за значно завищеними цінами з наступним їх експортом за кордон; е) проведення експорту товарно-матеріальних цінностей за штучно завищеними цінами з використанням в ланцюгу офіційного виробника; е) використання підконтрольних фірм-нерезидентів.

Анотація

У статті на основі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів розкрито механізм легалізації (відмивання) грошових коштів, одержаних внаслідок ухилення від сплати

податків (звільнення – перерахування – розподіл – маскування – інтеграція грошової маси у вигляді несплачених податків) у рамках якого розкрито зміст способів учинення кримінальних правопорушень, а також технологій злочинної діяльності, що застосовують на етапах підготовки, вчинення та приховування. З'ясовано, що злочинна діяльність по легалізації (відмивання) грошових коштів, одержаних внаслідок ухилення від сплати податків вчиняється як правило за допомогою фіктивних (офшорних) фірм (юридичних осіб, які мають ознаки фіктивності, конвертаційних центрів), яка вирізняється високою технічною забезпеченістю, використанням сучасних засобів отримання даних, залученням високопрофесійних фахівців, вербуванням співробітників комерційних банків або влаштування «своїх» людей до банків, постійним пошуком нових способів учинення кримінальних правопорушень, високою конспірацією, оперативністю та гнучкістю, швидкою реакцією на виявлення прогалин у банківському захисті, міграцією нелегальних дій з одних ринків на інші. Такі протиправні структури об'єднані єдиною метою та здійснюють тіньові фінансово-господарські операції за певною злочинною технологією. Визначені основні способи легалізації (відмивання) грошових коштів, одержаних внаслідок ухилення від сплати податків, а також надано характеристику стадіям такої діяльності (розміщення, розшарування та інтеграція, межі між якими досить умовні, оскільки увесь процес відмивання здебільшого залежить від конкретної ситуації). Встановлено, що процесами ухилення від сплати податків є: а) приховування коштів від формально законних фінансово господарських операцій, але здійснюваних нелегально, тобто поза податкового контролю (до цієї групи включається також діяльність господарюючих суб'єктів, які взагалі не перебувають на обліку в податкових органах і повністю ховаються від оподаткування); б) легалізація грошових коштів, отриманих від злочинної діяльності, що характеризується приховуванням від державного контролю значних сум (одна зі складових тіньової економіки) і поповнюють фінансово економічну базу загальнокримінальної та організованої злочинності.

Ключові слова: податки, ухилення, легалізація, відмивання, грошові кошти, спосіб, розслідування.

Dovbash R. S. Methods of legalization (laundering) of money received as a result of tax evasion Summary

The article, based on a generalization of the practice of law enforcement agencies, discloses the mechanism of legalization (laundering) of money obtained as a result of tax evasion (release – transfer – distribution – masking – integration of money in the form of unpaid taxes) within which the content of the methods of committing criminal offenses is disclosed, as well as technologies of criminal activity used at the stages of preparation, commission and concealment. It has been found that the criminal activity of legalization (laundering) of money received as a result of tax evasion is usually carried out with the help of fictitious (offshore) firms (legal entities that have signs of fictitiousness, conversion centers), which is characterized by high technical security, the use of modern means of obtaining data, the involvement of highly professional specialists, the recruitment of employees of commercial banks or the placement of «their» people in banks, the constant search for new ways of committing criminal offenses, high conspiracy, promptness and flexibility, a quick reaction to the detection of gaps in bank protection, the migration of illegal actions from one market to another. Such illegal structures are united by a single goal and carry out shady financial and economic operations using a certain criminal technology. The main methods of legalization (laundering) of money obtained as a result of tax evasion are defined, and the stages of such activity are also characterized (placement, stratification and integration, the boundaries between which are quite conditional, since the entire process of laundering mostly depends on the specific situation). It has been established that the processes

of tax evasion are: a) concealment of funds from formally legal financial and economic operations, but carried out illegally, that is, outside tax control (this group also includes the activities of business entities that are not registered with the tax authorities at all and completely hide from taxation); b) legalization of funds obtained from criminal activity, which is characterized by the concealment of significant sums from state control (one of the components of the shadow economy) and replenishes the financial and economic base of general criminal and organized crime.

Key words: taxes, evasion, legalization, money laundering, money, method, investigation.

Список використаних джерел:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Задорожний О. С. Криміналістична характеристика ухилень від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів та основні положення їх розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 212 с.
4. Корж В. П. Способи легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих організованими групами, злочинними організаціями. *Право України*. 2003. № 1. С. 155–160.
5. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посіб. Харків, 2005. 312 с.
6. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика) : монографія. Київ : Логос, 2004. 324 с.
7. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с.
8. Шепітько В. Ю. Особливості криміналістичної характеристики шахрайства. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 2. С. 140–145.
9. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ, 2010. 624 с.
10. Корнякова Т. В. Податок на додану вартість: актуальні питання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2004. № 9. С. 9–17.
11. Відмивання «брудних» грошей: міжнародні і національні системи протидії / О. І. Римарук, Ю. М. Лисенков, В. В. Капустин та ін. Київ : Юстиніан, 2003. 544 с.
12. Головіна В. П. Стадії та способи вчинення легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, із використанням кредитно-банківських установ. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України ім. 10-річчя незалежності України*. 2003. Вип. 2. С. 205–214.
13. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.
14. Школьний В. Б. Роль сучасних лідерів організованих злочинних формувань у відмиванні доходів, отриманих від злочинної діяльності. *Безпека підприємництва та фінансовий моніторинг*. 2008. С. 111–115.
15. Бандурка О. М., Симовьян С. В. Україна проти «брудних» грошей : наук.-практ. посіб. Харків: Основа, 2003. 224 с.
16. Андреев П. П. Роль і місце фінансового контролю в системі боротьби з відмиванням «брудних коштів». *Безпека підприємництва та фінансовий моніторинг : зб. наук. праць*. Київ : Екслібрис, 2008. С. 69–72.

17. Типологічне дослідження «Відмивання доходів від податкових злочинів» : наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 21.12.2020 р. № 122. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411>
18. Воробей О. В. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 249 с.
19. Довбаш Р. С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням податку на додану вартість : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 253 с.
20. Старинець Є. А. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : дис... докт. філос. : 081 «Право». Одеса, 2021. 317 с.